

A néptribunság keletkezése és betöltése-

írta: HEINLEIN ISTVÁN

A néptribunság keletkezését a ciceró-livius-dionysioszi tradíció egyöntetűen 493-ba teszi és a plebsnek állítólagos 494-ik évi szecessziójával hozza kapcsolatba. Az akkor kreált néptribunok száma tekintetében a tradíció nem ilyen egyöntetű. Egyesek, miként Cicero, szerint¹ 493-ban a plebs 2 néptribunt választott, míg mások, miként Dionysios szerint² 5-öt. Ismét mások, miként Livius,³ de már ő előtte körülbelül egy évszázaddal C. Sempronius Tuditanus⁴ azt mesélték, hogy a plebs 493-ban ugyan csak 2 néptribunt választott, de ez a 2 választott néptribun cooptatio útján 5 tagúvá egészítette ki »a néptribuni testületet. Livius azonban megjegyzi, hogy a Kr. e. 2-ik századbéli Piso szerint a néptribunok számának 5-re emelése csak 471-ben következett be.⁵ A néptribunok eredeti száma tekintetében tehát a vélemények 2 és 5 között ingadoztak, míg egyesek szerint az eredeti szám 2 volt, amely 471-ben 5-re emeltetett. Ettől a tradíciótól eltérő, különös adatot örökített meg a szicíliai származású Diodoros, aki Caesar korában görög nyelven évkönyvszerű modorban görög-római történetet compilált. O. t. i. azt jegyezte fel, hogy a rómaiak 471-ben 4 néptribunt kreáltak, még pedig akkor először, és az akkor kreált néptribunokat meg is nevezi.⁶ A néptribunok számának 10-re emelését Livius is, Dionysios is 457-be teszi.⁷ Diodoros erről nem szól.

Még a múlt század közepe táján a néptribunság keletkezésének idejére és a néptribunok eredeti számára vonatkozólag a ciceró-livius-dionysioszi tradíció általában hitelre talált. Ezt fogadta el Mommsen is,⁸ Schwegler is. A diodorosi adat különös figyelemben nem részesült, mert

¹ Cicero: De rep. II. 34. 59. pro Comelio fr. 23.

² Dionys. Hal. VI. 89.

³ Livius II. 33.

⁴ Ascon. in Cic. Corn. p. 76. Orell.

⁵ Liv. II. 58. A néptribunok számára vonatkozó források összeállítását lsd Schweglernál R. G. P. II. 271. 1.

⁶ *Ἐν τῇ Ῥώμῃ πρώτους καταστάθηναι δήμαρχοι τέτταρες, Γάιος Σικίνιος καὶ Ἀπίκιος Νημετώσιος. πρὸς δὲ τούτους Μάκκος Δουίλλιος καὶ Σπύσιος Ἀκίλιος.* Diod. XI. 68.

Diodoros ugyan az esetet 466-ba teszi, de a konzulok never szerint ez megfelel a Varro-féle időszámítás 471-ik évének.

⁷ Liv. III. 30. Dionys. Hal. X. 30. Cicero pro Com. fr. 23 ugyan 492-be teszi, de ez alighanem tévedés vagy felületesség.

⁸ Mommsen: R. G. P. 264.

felületességgel vagy szövegromlással magyarázták.¹ Azt hitték tehát, hogy a néptribunuság 493-ban keletkezett és a néptribunok száma eredetileg 2 vagy 5 volt, illetőleg hogy eredetileg 2 volt és 471-ben 5-re emeltetett. Csak Benedictus Niese,² Eduard Meyer,³ Johannes Neumann⁴ és Arthur Rosenberg⁵ fejtegetései alapján tört magának utat az a felfogás, hogy a néptribunuság 471-ben keletkezett és a néptribunok eredeti száma 4 volt. Annak a felismerése, hogy a néptribunoknak egykori 4-es száma összefüggésben állhat a városi tribusok (tribus urbanae) számával, kapcsolatban a tribunus és tribus szavak közti nyilvánvaló összefüggéssel és azzal a ténnyel, hogy a plebs szervezkedése tribusok szerint történt, továbbá kapcsolatban azzal a, bár megfelelően csak Rosenberg által megokolt nézettel, hogy a plebs kezdetben csak a városon belül, a négy városi tribus területén lakó, nem patríciusokból állt, a falusi tribusok (tribus rusticae) területén lakó parasztok pedig csak később csatlakoztak hozzája,” szükségképpen annak a véleménynek a kialakulásához vezetett, hogy Diodoros csakugyan 4 néptribunról szólt és hogy ez az adat, mint magábanvéve is valószínű, annál is inkább érdemel figyelmet, mert Diodoros bizonyára, bár talán csak közvetve, a legrégebb annalisták műveiből merített és azért a spekuláció által még nem annyira elferdített adatokat közöl, mint a Kr. e. első század annalistáiból merítő Livius és Dionysios. De ha Diodoros adata a néptribunok számára vonatkozólag bizalmat érdemel és így megbízható forrásból származik, ugyanez áll a 471-i keltezésről is. Egyesek ugyan magának Diodorosnak szövegéből azt következtették, hogy ő csak a néptribunok számának 4-re emelését tette 471-be, a néptribunuság keletkezését azonban munkájának elveszett részében a ciceró-livius-dionysiosi tradíciónak megfelelően 493-ba tette és ugyanott 2-re tette a néptribunok eredeti számát is;⁷ ámde még hogyha ez a következtetés meg is állna, legfeljebb azt mutatná, hogy Diodoros vagy közvetlen forrása a régi, megbízható forrásban talált adatot a ciceró-livius-dionysiosi tradícióval összhangba hozni igyekezett. A néptribunoknak 4-es száma éppen mint a néptribunok eredeti száma bizalomkeltő, mert a 4 városi tribus számával függ össze, és azért, amennyiben ez az adat megbízható forrásból származott, ebben a forrásban az volt olvasható, hogy a néptribunuság 471-ben keletkezett, amikor is a néptribunok számát 4-bert állapították meg. Viszont a 4 első néptribunnak a neve, bár szintén a régi annalistából származik, nem érdemel hitelt. Ezek a nevek a plebs

¹ Schwegler. R. G. II. 550. Anm. 2. azt hiszi, hogy Diodorosnál eredetileg ez volt olvasható: *ἐν τῇ Ῥώμῃ πρῶτως κατεστάθησαν δημοσγοί πέντε* és ezután következett az 5 néptribun neve, de az 5-ik név kiesett és ezért a leírók a *πέντε* t *τέτταρε-νβ* javították. A *πρὸς δὲ τούτοις* tekintetbe vételével Schwegler Diodoros véleményének aztán azt tartja, hogy a néptribunuság 493-ban keletkezett, akkor 2 volt a néptribunok száma és ezt a számot 471-ben ötre emelték, ami megfelel Piso véleményének.

² Niese: De annalibus Romanis observationes. Marburg. 1886.

³ Ed. Meyer: Der Ursprung des Tribunats und die Gemeinde der vier Tribus Hermes. 1895. 1 és k. 1. = kl. Schriften. 353. és k. 1.

⁴ Joh. Neumann: Tribunat u. Ädilität. Rom. Staatsalt. (Gercke-Norden Einl. III. k.) 424.

⁵ A. Rosenberg: Studien zur Entstehung der Plebs. Hermes. 1913. 359-377.

⁶ Rosenberg ezt azzal bizonyítja, hogy még a 456-ba tett lex de Aventino publicando keletkezésekor is, amelyet a hagyomány Icilius néptribunnak tulajdonít, nem Ceres, hanem Diana volt a plebs védő istensége és nem Ceres, hanem Diana templomában volt a plebs archívuma.

⁷ Johannes Schmidt: Die Einsetzung der römischen Volkstribunen. Hermes 1886. 460-466.

4 régi előharcosának a nevei, amelyeket az annalista a hagyományból vett, hogy az első néptribunokat nevükön nevezhesse. A hagyomány nem határozta meg pontosan az illetők szereplésének idejét és nem is valószínű, hogy együtt szerepeltek.¹ A nevek összehordása tehát mesterkéltnél, de azt mutatja, hogy az annalista a 4-es számot megbízhatónak tartott forrásban találta és arra való hivatkozással vette át művébe. E mellett szól a Kr. e. 2-ik században élt Piso eljárása is, aki noha a későbbi ciceró-livius-dionysioszi tradíciónak megfelelően már azt a nézetet vallotta, hogy a néptribunóság 493-ban keletkezett és a néptribunoknak eredeti száma 2 vagy 5 volt, szükségesnek tartotta, hogy ezt az ő nézetét az illető annalista adatával még nyilvánvaló történethamisítás útján is összhangba hozza.² Mialatt ilyenképpen megerősödött az a meggyőződés, hogy a Diodorosnak forrásul szolgáló annalistának adata a néptribunóság keletkezésének idejéről és a néptribunoknak eredeti számáról hitelt érdemlően, azalatt ezzel párhuzamosan megingott a bizalom a ciceró-livius-dionysioszi tradíció iránt és az a nézet kerekedett felül, hogy a néptribunóság keletkezésének 493-ba, a néptribunok számának pedig 2-re vagy 5-re tétele alaptalan kombináció eredménye. Arról, hogy mi szolgált a néptribunoknak eredeti 2-ös, illetve 5-ös száma tekintetében a kombináció alapjául, már a régiek is felvilágosítanak bennünket. A néptribunoknak állítólagos 2-ös száma mindenesetre a konzuloknak,³ az 5-ös szám pedig a serviusi classisoknak a számával függ össze.⁴ A modern kutatás itt inkább csak annak a felismerésére szorítkozott, hogy sem a konzulok, sem a serviusi classisok számának a néptribunok számához soha semmi köze sem lehetett. Ami pedig a néptribunóság keletkezésének 493-ba tételét illeti, azt már

¹ Niese i. h. Gaetano de Sanctis: *Storia dei Romani*. II. 35.

² Pisonál nemcsak a 471-iki néptribunok nevei is ugyanazok, mint Diodorosnál, hanem még a nevek sorrendje is azonos. Hogy Diodoros *Σικίνιος*-nak nevezi azt a néptribunot, akit Piso Siccianusnak nevez, a két névnek gyakori felcserélésével magyarázandó. (A plebejusi hős neve Siccianus volt.) A *ratos* praenomen Diodorosnál Pisonak Cn-a helyett és a *Νεμείτοπιος* nomené Numitorius helyett a görögbe való áttétellel függ össze. (Coriolanust is Cn. Március helyett C. Márciusnak nevezi Plutarchos és az ő nyomán Shakespeare.) Az *Ακίλιος* Diodorosnál Icilius helyett alighanem szövegromlás. L. Maecilius nevét Piso önkényesen biggyesztette oda, hogy a néptribunok számát az ő nézetének megfelelően 5-re emelje. A név már azért is gyanús, mert nagyon emlékeztet a közvetlenül előtte álló Icilius névre. A Maeciliusok nevüket valószínűleg a tribus Maeciatól kapták, amely csak 332-ben a tribus Scaptiával együtt szerveztetett, bár Liv. IV. 48 a 416-ik év eseményeivel kapcsolatban is szól egy Sp. Maeciliusról. Pais: *Ricerche sulla storia e sul diritto Pubblico di Roma* III. 119. 134.

³ Azt, hogy a néptribunok 2-ös száma következtetés a konzulok számából, legjobban az a körülmény szemlélteti, hogy a tradíció szerint az első néptribunok egyikét éppúgy, mint az első konzulok egyikét L. Junius Brutusnak hívták. Különben is mai nap már lassanként felülkerekedik az a vélemény, hogy a királyság megszűnésével a király helyébe nem két konzul, hanem 3 hadvezér, praetor, lépett, akik közül azonban kettő, mint praetor maximus, akikre elsősorban a külellenség elleni hadviselés volt bízva, nagyobb imperiummal rendelkezett, míg a 3-ik, mint praetor urbánus, talán a 2 praetor maximus távollétében a város védelmével, elsősorban azonban bíraskodással foglalkozott. Lsd Gaetano de Sanctis. *Storia dei Romani* I. k. 403-405. 1. A három aedilis-rendszerről lsd még Arthur Rosenberg: *Der Staat der Italiker*. 1913. és Ernst Kornemann: *Zur altitalischen Verfassungsgeschichte*. Klio 1914. 190-206.

⁴ A néptribunoknak későbbi 10-es számát ugyanis hamisan hozták összefüggésbe az 5 serviusi classissal, ennek a számnak magyarázása végett azt állítván, hogy kezdetben mindegyik classisból választottak 2 néptribunot. Liv. III- 30. Ebből pedig azt következtették, hogy eredetileg 5 volt a néptribunok száma, mindegyik classisból egy Ascon in Cicero. Corn. p. 76.

Ettore Pais munkájának első kiadásában vonatkozásba hozta a római Ceres-templomnak 493-ba tett építésével,¹ az időmeghatározásnak kombinatív jellegét azonban csak Johannes Neumann mutatta meg.² Ő ugyanis kifejtette, hogy a Ceres-templom építését a konzuljegyzék alapján alighanem helyesen tették 493-ba és alighanem helyesen tették ugyanebbe az évbe az aediliseknek, mint eredetileg a Ceres-templom gondozóinak létesítését is, mivel pedig történeti időben a Ceres-templom a plebs temploma- és archívumaként, a Ceres-templom aedilisei meg a néptribunok mellett a plebs magistratusaiként szerepeltek, ebbe az évbe tették a plebs szervezkedését és ezzel kapcsolatban a néptribunság keletkezését is. Ezt az utóbbit azonban Neumann szerint hibásan tették, mert a Ceres-templom csak később 456 után³ a parasztság csatlakozása folytán lett a plebs templomává és archívumává és az aedilisek csak akkor lettek a plebs magistratusaivá, így tehát, a 471-ben létrejött néptribunság keletkezésének és a néptribunok eredeti számának semmi köze sem lehet az aedilisség keletkezéséhez és az aedilisek eredeti számához, miként a plebejusi aedilisek száma a néptribunok számának 10-re emelése után is kettő maradt és csak 49-ben Caesar által emeltetett az aediles plebis Ceriales kreálása által 4-re. Az első néptribunválasztás 493-ba tételének és az első szecesszióval való kapcsolatba hozatalának kombinatív jellegét Gaetano de Sanctis azzal is igazolja, hogy az első szecesszióról szóló eredeti mesében, amely kezdetben különben is időtlen volt, mivel a benne főszerepet játszó Agrippa Menenius neve az említett év Fastiiban nem fordul elő, a plebs visszatérése a városba 493-ban egyedül Agrippa Menenius rábeszélő tehetségének következményeként volt feltüntetve, úgy hogy ez az eredeti elbeszélés a néptribunság keletkezésének a 494-be tett első szecesszióval való kapcsolatáról még semmit sem tudhatott.⁴ Csakhogy maga Gaetano de Sanctis a néptribunoknak eredeti 4-es számát a 4 városi tribus száma alapján támadt éppen olyan kombinációnak tekinti, mint más alapon az eredeti 2-ös és 5-ös számot. Minthogy ugyanis Paishoz hasonlóan a 4 városi tribust Qu. Fabius Kullianus és P. Decius Mus 304-ik évi cenzorok alkotásának tartja, azon a véleményen van, hogy a néptribunság keletkezésekor a városi tribusok még csak nem is voltak meg.⁵ Ezért sem a néptribunság keletkezésének az idejét, sem a néptribunoknak eredeti számát nem tartja megállapíthatónak.

Ennek a kérdésnek a megoldásához kívánok hozzájárulni. Kiinduló pontul szolgál a decemvirek bukásakor Diodoros szerint a patriciusok és a plebejusok között kötött egyezmény. A szicíliai Diodorosnak, Caesar kortársának, előadása szerint ugyanis Valeriusnak és Horatiusnak 449-iki konzulságát közvetlenül megelőzően két évig Róma élén decemvirek álltak. A második decemviri testület uralmának egy szecesszió vetett véget, a minek következtében egyezményre került a sor patriciusok és plebejusok között.⁶ Az egyezménynek 3 pontja volt. Az első pont értelmében 10 néptribunt kellett választani és ezeknek a néptribunoknak az összes magistrátusok között a legnagyobb hatalmuk, potestasuk volt. A második pont

¹ Pais *Storia di Roma* Γ. 1. (1898.) 510. 1. lenn.

² Lsd. Neumann i. h.

³ Az évszám pótlás Rosenberg alapján.

⁴ Gaetano de Sanctis: *Storia dei Romani*. II. 4. 5.

⁵ U. o. II. 230.

⁶ Diód. XII. 25. Diodoros ugyan nem szól patriciusok és plebejusok között kötött egyezményről, de az egyezmény határozataiból ez következik.

értelmében a konzulok egyike patrícius legyen, a másik feltétlenül plebejus, de mindakettő is lehet plebejus. A 3-dik pont a néptribunság betöltésére vonatkozólag tartalmazott intézkedéseket. Azt, hogy itt nem megbízható adatokon alapuló hagyománnyal, hanem a megbízható adatokkal ellentétben álló mesével van dolgunk, már a régiek is észrevették és ezért a ciceró-livius-dionysiosi tradíció az egyezmény történetét nemcsak elhallgatja, hanem annak helyébe azzal merőben ellentétes elbeszélést illeszt. Mint mese, a diodorosi egyezményről szóló elbeszélés tehát magában véve a történeti folyamat felismerése szempontjából teljesen értéktelen. De ebből a szempontból is igen értékes annak a felismerése, hogy miképpen keletkezett az erről az állítólagos egyezményről szóló mese. Vizsgálatunk tehát éppen erre fog kiterjedni.

A diodorosi egyezményről szóló elbeszélés keletkezésének vizsgálatánál pedig ki kell indulnunk az egyezmény 2-dik pontjának, a konzuli állások egyikének plebejussal való betöltésére vonatkozó szabálynak, vagyis a *lex de altero consule ex plebe creando*-nak a vizsgálatából. E törvény keletkezésére vonatkozólag a diodorosi elbeszélés éles ellentétben áll a liviusival. Míg Diodoros szerint már az említett egyezmény 2-dik pontja kötelezővé tette azt, hogy a konzulok egyike plebejus legyen, sőt lehetővé tette még azt is, hogy mind a két konzul a plebejusok közül kerüljön ki:¹ addig a liviusi elbeszélés szerint az előbbi csak a 367-iki *lex Licinia-Sextia*, az utóbbi meg éppen csak Genuciusnak 342-iki *plebiscituma* által történt.² Míg régebben a diodorosi elbeszélés, amely a *Fasti consularia*-val éppen annyira ellentétben áll, mint az egész tradicionális római történettel, a liviusi elbeszélés mellett figyelemben alig részesült, Eduard Meyer és Sigwart pálcát törtek a diodorosi tradíció prioritása mellett.³ A diodorosi tradíció, melyet Kr. e. a 2-ik század közepe táján író Polybios is követni látszik,⁴ már csak azért is, mert merő ellentétben áll úgy a *Fasti consularia*-val, mint a tradicionális római történettel, csupán a *Fasti consularia* alapos tanulmányozása és a tradicionális történet kialakulása előtt keletkezhetett. A liviusi elbeszélés mind a kettővel jobb összhangban áll. Mindamellet a liviusi elbeszélés sem egy történeti hazugságnak hiteles történeti adattal való helyettesítése. A *lex Licinia-Sextia*-ról szóló liviusi elbeszélés meseszerűségét már Ettore Pais igazolta művének első kiadásában⁵ és ezt sok tekintetben Gaetano de Sanctis is

¹ τὸν'οὐ κατ'έναντιόν γενομένων νπατων των μεν ἵνα εκ των πατρικίων αἰρείσθαι, τον δ'ε'να πάντως and τον ηΧυ&ovs χα&ισταβ&αι, εξ'ονοιάδ οναη το δήμο και αμφοτερουσ ροβσ νπάτονη εκ τον πλήθονε αἰρεῖσθαι.

² Az előbbi Liv. VI. 38 szerint: *consulumque utique alter ex plebe crearetur*, az utóbbi Liv. VII. 42 szerint: *utique liceret consules ambos plebeios creari*.

³ Ed. Meyer: *Untersuchungen über Diodor's römische Geschichte*. Rhein. Museum. 1882. 610-627. Georg Sigwart: *Römische Fasten und Annalen bei Diodor*. Klio. 1906. 269-286. 341-379. Hogy Hannibál kortársa, Fabius Pictor, az első római annalista már ismerte a 367-iki *lex Licinia Sextia*-ról szóló tradíciót, miként azt a többiek között Pais is a Gelliusnál *Noct. Att. V. 4. 3.* található idézetből következteti, téves. Először is a Gellius által idézett annalista bizonyára nem Fabius Pictor, aki görögül írt, hanem a 142-ben konzulságot viselt Qu. Fabius Maximus Servilianus, aki latinnyelvű annalest készített. Másodszor meg ennek a későbbi Fabiusnak az észrevétele is mindössze arra szorítkozik, hogy 366-ban volt először plebejus konzul. Lsd-Sigwart i. h. 367

⁴ Polyb. VI. 11. Lsd. Ed. Meyer i. h.

⁵ Pais: *Storia di Roma I¹. 2. p. 133-151*. Lsd még Julius Binder: *Die Plebs*. Leipzig. 1909. A C. Licinius Stolo feleségéről, M. Fabius Ambustus leányáról szóló anekdota meseszerűségét már Beaufort fejtegette: *Dissertation sur l'incertude des cinq premiers siècles 1738. p. 271*.

elismeri.¹ Mindamellett ő a Livius által említett két szabálynak a historicitását megmenteni igyekszik. Persze azt a tartalmat, amelyet Livius ennek a két szabálynak ad, ő sem teheti magáévá. Az egyik konzul mindig plebejus csak 320 óta volt, mind a két konzul plebejus pedig először 172-ben. Már pedig elképzelhetetlen, hogy egy törvény ellen mindjárt az első évtizedekben tízszer, illetőleg tizenkétszer vétettek, még kevésbé, hogy egy szabály megalkotása után másfél évszázaddal később nyert először alkalmazást. Ezért Gaetano de Sanctis a 367-iki szabályt úgy módosítja, hogy annak alapján nem kötelezővé, hanem csak lehetővé vált, hogy az egyik konzul, vagy helyesebben praetor maximus² plebejus legyen,³ a 342-iki genuciusi plebiscitumot pedig úgy, hogy a 3 praetor (t. i. a 2 praetor maximus és a praetor urbánus) közül kettő lehessen plebejus.⁴ Ezt az utóbbi állítást azzal is támogatja, hogy a praetura, vagyis helyesebben a praetor urbánus hivatala az annalisták szerint is pár évvel rá, 337-ben, hozzáférhetővé lett a plebejusok számára. Persze még így is hiányzik a legfontosabb szabály, amely a Fasti consulares szerint 320 óta érvényben volt, akár úgy hangzott az, hogy az egyik konzul patrícius, a másik plebejus legyen, akár úgy, hogy az egyik konzul feltétlenül legyen plebejus. De legalább a Fasti consulares és az említett két szabály között illetéknéppen ellentét nincs és így nincs is kizárva, hogy az említett időpontokban hasonló tartalmú szabályok jöttek létre. Csakhogy akkor a liviusi tradíciónak vagy ezen szabályok tartalmáról csak nagyon homályos tudomása volt, vagy pedig azt célzatosan elferdítette. A szabályoknak az a tartalma, amelyet Livius közöl, teljesen hozzáidomul a diodorosi egyezmény 2-dik pontjának a tartalmához és így nem egyéb, mint az utóbbinak összhangba hozatala akár ezekkel a csak utóbb megismert törvényes intézkedésekkel, akár pedig csupán a Fasti consulares adataival.⁵ De már ebből is nyilvánvaló, hogy a diodorosi egyezmény 2-dik pontja nem volt pontos szavakba foglalt, írásban megörökített törvény, vagy törvényerejű határozat, hanem csupán szavakba öntése egy akkor érvényben lévő, vagy érvényben lévőnek tartott szabálynak, amely több, már feledésbe ment, vagy csak homályosan ismert törvényes intézkedésen, avagy pedig egyszerű uzuson alapult. A szabálynak szavakba öntése persze akkor történt, mikor a szabály már olyan formában, mint amilyenben azt Diodoros közli, érvényben volt, vagy érvényben lévőnek tartott. 320-tól 173-ig bezárólag az egyik konzul mindig patrícius, a másik mindig plebejus volt. De már a cannaei csatát követő évben, 215-ben, a római populus a plebejusi származású Ti. Sempronius Gracchus konzul mellé az elesett L. Postumius patriciusi konzul helyébe másik konzulnak is egy plebejust választott, t. i. M. Claudius Marcellust, aki később, 212-ben, Syrakusát foglalta el. Ekkor azonban a patríciusok az augurokkal szövetkeztek annak a bizonyítására, hogy az isteneknek sem kedves, ha az addigi szokással ellentétben mind a két konzul plebejus. Sikerült is nekik így M. Claudius Marcellus hivatalba lépését megakadályozniuk és őt lemondásra kényszeríteniük. Tehát 215-ben,

¹ Gaetano de Sanctis: Storia dei Romani- II. 213-215.

² Lsd 73. 1. 3. jegyzet.

³ La legge rendeya soltanto facultativo non obbligatorio, di nominare uno dei due consoli tra i plebei. Gaetano de Sanctis: Storia dei Romani. II. 216.

⁴ Sembra quindi che il plebiscito Genucio permettesse semplicemente ai plebei d'occupare due dei tre posti di pretore. U. o. p. 218.

⁵ Ed. Meyer és Sigwart a liviusi elbeszélésben található reminiscenciákat sorolnak fel, amelyek a liviusi tradíciónak a diodorosiból való keletkezését igazolják.

vagyis éppen a római történet hajnalhasadásakor, a konzulság betöltését illetőleg két felfogás állt egymással szemben és e két felfogás összeütközése folytán a kérdés a politikai küzdelem homlokterébe került. A patríciusoknak az volt a felfogásuk, hogy az egyik konzulnak patríciusnak, a másiknak plebejusnak kell lennie, amint azt egy már évszázados joggyakorlat is igazolta. A plebejusoknak a felfogása szerint az egyik konzulnak feltétlenül plebejusnak kellett lennie, de mind a kettő is lehetett plebejus. A plebejusi felfogás később felülkerekedett és 172 óta gyakorlatban is érvényesült. Ennek a 172 óta gyakorlatban is érvényre emelkedett plebejusi felfogásnak a szavakba öntése a diodorosi egyezmény 2-dik pontja. A szavakba öntés alighanem még az érvényesülés előtt történt. Ezzel magyarázható a szövegben a patriciusi felfogásnak tett engedmény, amelyből kifolyólag a diodorosi szabály úgy hangzik, hogy az egyik konzul (rendesen?) patrícius legyen, a másik feltétlenül plebejus, de mind a kettő is plebejus lehessen, ami törvényes intézkedésként meglehetősen zavaros, de összeegyezteti a plebejusi felfogást azzal, amit a patríciusok az évszázados joggyakorlatra hivatkozva állítottak. A liviusi tradíció a diodorosinak későbbi korrektúrája. A patríciusokra vonatkozó intézkedést kihagyja és a szabályt két részre választja, az első résznek, mint *lex Licinia Sextiana* keletkezését 367-be, a másodikét, mint *genuciusi plebiscitumét*, 342-be teszi. A kihagyás által az értelmetlenséget küszöbölte ki, míg a szétválasztás által az első részben oly szabályt nyert, amelynek alapján úgy a patríciusoknak, mint a plebejusoknak felfogása meg volt magyarázható, míg a második rész olyan határozatként szerepelhetett, mely sokáig nem volt alkalmazható, mert a patríciusok, esetleg a szenátus, vonakodtak azt elismerni, illetőleg elfogadni. Az előbbi szabálynak keletkezését talán csak azért tették 367-be és szerzőjének azért tekintették *L. Sextius Lateranust*, mert az *annales pontificum*ból esetleg megtudták, hogy ő volt 366-ban az első plebejusi konzul, amit a pontifexek régebben eltitkoltak. Miért tekintették *C. Licinius Stolon* társszerzőnek, kevésbé nyilvánvaló, de az ő alakja különben is mesészerű. *L. Grenucius* állítólagos 342-dik évi néptribunnak pedig még más határozatokat is tulajdonítottak, amelyeket maga Livius is a plebejusi konzulokra vonatkozóval együtt kéteseknek tart. Lehetséges különben, hogy a mese kialakulására befolyással volt egy később előkerült, de félreértett szabály, amelynek értelmében a praetorok közül ketten plebejusok lehettek.

A diodorosi egyezmény 2-dik pontjának alapul szolgált nézet keletkezésének a megfejtése azonban csak akkor válik teljessé, ha sikerül megmagyaráznunk, hogy miért tették a konzulság betöltésére vonatkozólag 200 körül érvényben levőnek gondolt szabály keletkezését éppen a decemvirek bukásához vezető úgynevezett második szecesszió idejébe. Ebben a tekintetben pedig különösen figyelemre méltónak tartom azt, hogy ez a decemvirek bukását okozó úgynevezett második szecesszió amely állítólag a konzulság betöltésére vonatkozó diodorosi szabálynak a megalkotását eredményezte, egy *Valeriusnak* és egy *Horatiusnak* konzulokká választásához is vezetett és hogy ugyancsak egy *Valerius* és egy *Horatius* találunk a köztársaság első évének konzuljai között.¹

¹ Erre, mint gyanús jelenségre utal a decemvirek történetének és a XII táblás törvény keletkezésének fejtegetése közben *Sigwart* i. h. 350. anélkül azonban, hogy azt egyébként figyelemre méltatná.

Nem közelfekvő-e akkor az a feltevés, hogy a római történetírás kezdetekor a konzulság betöltésére vonatkozólag konstruált, de ősréginek tartott szabály keletkezését eredetileg egyszerűen a köztársaság keletkezésének idejébe tették és azért P. Valeriusnak és M. Horatiusnak, mint az első év konzuljainak a nevével hozták kapcsolatba? Nem volt-e az *annales pontificum* tanulmányozása, a patríciusok és plebejusok közti küzdelem felismerése, a római tradíció kialakulása előtt természetes az ilyen alapvetőknek tekintett szabályok keletkezését minél régibb időbe, tehát a konzulság betöltésére vonatkozó szabályt a konzulság keletkezésének idejébe tenni? Nem tették-e még később is más alapvető törvényeknek a keletkezését, amelyek keletkezésének idejét nem ismerték, a köztársaság első évébe?¹ Polybios ugyan, aki a Kr. e. 2-dik század közepe táján írta történeti művét, P. Valerius helyett L. Junius Brutust említi meg M. Horatiusnak ama konzultársaként, akinek neve M. Horatiusó mellett a köztársaság első évének megjelölésére szolgált.² Ámde L. Junius Brutus alighanem csak 300 körül került, mint a köztársaságnak állítólagos megalapítója az első év konzuljainak sorába³ és az ő korai hősi haláláról alakult mese később is lehetővé tette, hogy az annalisták egyrésze talán a régebb *Fasti consulares*hez hasonlóan a köztársaság első évének megjelölésére M. Horatius neve mellett a korán elhunyt szabadsághőse helyett P. Valeriusét használja, mint amelyhez a köztársasági államforma több alapvető intézményének és törvényének megalkotása is fűződött.⁴ Sőt a *lex de provocatione* keletkezéséről szóló tradícióban még megmaradt az 509-iki és a 449-iki év megjelölésére szolgált konzulnevek hasonlóságának nyoma is, amennyiben t. i. törvény keletkezését 509-be is, 449-be is tették, 509 bizonyára régi törvényként, mint a köztársaság keletkezésének évébe, 449-be pedig később a hasonló konzulnevek miatt. Egy annalista aztán, aki a régebbi és későbbi adatot is olvasta, annak alapján két különböző *lex Valeria Horatia de provocatione*-t csinált. A konzulnév révén az ő gensüknek is jutott dicsőséget a Valeriusok azután teljesen maguknak foglalták le, ami annál könnyebb volt, minthogy a konkurrens Horatiusok már régen kihaltak. Így lett az 509-iki *lex Valeria-Horatia de provocatione*ből *lex Valeria de provocatione*. Így a *lex Valeria de provocatione* szerzőjeként olyan Valerius is szerepelhetett, akinek, mint a 300-ik évének, nem volt Horatius nevű konzultársa.⁵ Én tehát azt hiszem, hogy a Diodoros előadásának alapul szolgált mese a köztársaság keletkezésének idejébe tette a konzulság keletkezésével együtt a konzulság betöltésére vonatkozólag 200 körül érvényben lévőnek gondolt és ősréginek tartott szabály keletkezését is, hogy tehát Diodoros, illetőleg az a régi annalista, akinek történeti művéből Diodoros közvetlenül, avagy közvetve a régebb római történetre vonatkozó adatait merítette, nem eredeti formájában, hanem már módosítva közölte az általa hallott mesét.

¹ Ilyen pl. a *lex Valeria de provocatione* és a *lex de sacrando cum bonis capite eius qui regni occupandi consilia inisset*.

² Polyb. III. 22 az első róma-karthagói szerződés keltezésében, amely keltezés magától Polybiostól ered. Az utóbbit illetőleg lsd Mommsen: *Röm. Chronologie* 320 - 325. G- F. Un g er: *Römisch-punische Verträge*. Rhein. Museum. 1882, 153-205. stb.

³ Amióta Mommsen: *Die römischen Patriciergeschlechter* (Rhein. Museum. 1861 =Röm. Forschungen I. k. 111. 1). Brutus alakját valószínűleg apokryphnek mondta, a szövegben említett nézet vált uralkodóvá.

⁴ Dionys. Hal. V. 19. Plut. Popl. II Cicero de rep. II, 31, 54 Liv, II 8. Val. Max. IV. 1. 1.

⁵ Lásd Liv. X 9.

A módosítás, amelyet az illető annalista az általa hallott mesén eszközölt, az említett szabály keletkezésének a köztársaság alapításának idejéből a decemvirek bukásának idejébe való áttételében állt. A módosításra alkalmat nyújtott az a körülmény, hogy a decemvirek bukása utáni 449-ik év konzuljait is Valeriusnak és Horatiusnak hívták, miként azokat, akikről a köztársaság első évét elnevezni volt szokás. Az áthelyezést előmozdíthatta az a körülmény, hogy a köztársaság első évét inkább Brutus és Horatius évének kezdték nevezni és a Valerius és Horatius nevével megjelölt év alatt a decemvirek bukása utáni 449-iki évet érteni. Az áthelyezésre pedig indítókul az annales pontificum megismerése alapján annak a véleménynek a kialakulása szolgált, hogy a köztársaság alapítása a patriciusok kezébe juttatta az állam kormányzását és a plebejusok jogainak kivívása csak újabb küzdelem által később következett be. Véleményem szerint hasonlóképpen történt a XII. táblás törvény keletkezéséről szóló mondanak a kialakulása is. Kezdetben ennek a keletkezését is a köztársaság első évébe tették és azért azt Valerius és Horatius konzulok művének tekintették. Az annales pontificumban a decemviri legibus scribendis-ről talált feljegyzésből azonban megtudták, hogy a XII táblás törvény 450-ben készült. Minthogy azonban a 449-iki év konzuljait a köztársaság első évének konzuljaihoz hasonlóan Valeriusnak és Horatiusnak hívták, a XII táblás törvénynek Valerius és Horatius konzulok általi szerkesztéséről szóló mesét a decemvirek általi szerkesztéséről szóló hiteles adattal kombinálták. A kombinációt előmozdította a törvénytáblák száma. Ezért mondták, hogy a XII táblás törvénynek első 10 tábláját a 10 decemvir, az utolsó kettőt az utánuk következett 2 konzul, Valerius és Horatius, készítette.¹ Ez vezetett annak a kérdésnek a felvetéséhez, hogy miért nem fejezték be a decemvirek a rájuk bízott feladatot és így a decemvirek bukása történetének a keletkezéséhez is, ami ismét kapcsolatban a Tarquiniusoknak és a decemvireknek bukása utáni konzulok nevének hasonlóságával, a decemvirek bukásának a Tarquiniusokéhoz hasonló elmondását vonta maga után.² Nem a Tarquiniusok bukásának történetéből vett mondai elem az, hogy a decemvirek bukása a plebsnek egy szecessziója által történt. A plebs ezzel alighanem csak azt akarta kifejezésre juttatni, hogy valamilyen a régi királyi zsarnokok letörése elsősorban a patriciusoknak volt az érdeme, úgy a későbbi patriciusi zsarnokoknak megbuktatása neki volt köszönhető. Éppen a plebs szecessziójának ez a beleillesztése a decemvirek bukásának történetébe azonban lehetővé tette azt is, hogy a konzuli állások egyikének plebejussal való betöltésére vonatkozólag 200 körül érvényben lévőnek és ősréginek tartott szabályt, mint a decemvirek bukását okozó szecesszió egyik vívmányát, a Valerius és Horatius 449-iki konzulságát közvetlenül megelőzőleg a patriciusok és a plebejusok között kötött egyezmény egyik pontjaként feltüntessék. Alighanem hasonlóképpen történt a 449-iki leges Valériae Horatiae-ről szóló tradíció kialakulása is, aminek bizonyítását azonban éppen úgy, mint a XII táblás törvényre vonatkozó tradíció keletkezéséről itt nyilvánított nézetnek bővebb kifejtését máskorra kell halasztanom. Mindennek felismerése és kapcsolatba

¹ Ez így található még Diodorosnál, míg a Livius-Dionysioszi tradíció szerint az első 10 tábla az első, az utolsó 2 tábla a második decemviri testületnek a műve, Valerius és Horatius érdeme pedig mindössze a törvény publikációja.

² Ilyen analógiák: a Tarquiniusoknak és a decemvireknek a zsarnoksága, a Lucretia és Verginia epizód.

hozatala új irányt szabhat a római történeti tradíció kialakulására vonatkozó kutatásoknak és ezzel új megvilágításba helyezheti a római alkotmány kialakulásának történetét is. Itt azonban elég annak a megállapítására szorítkoznunk, hogy a diodorosi egyezménynek 2-dik pontja, amely a konzuli állásoknak plebejusokkal való betöltésére vonatkozik, a római történetírás kezdetekor, 200 körül érvényben lévőnek tartott szabályoknak egy szabályban való összefoglalása, amelyet, mint ősréginek tartott szabályt, eredetileg a konzulság keletkezésével együtt a köztársaság megalapításának idejében keletkezettnek tartottak.

Ez vezet bennünket a diodorosi első pont keletkezésének a megfejtéséhez is. E pont értelmében a decemvirek bukásakor a patriciusok és a plebejusok abban egyeztek meg egymással, hogy 10 néptribun választandó, a néptribunoknak legyen az összes magisztrátusok között a legnagyobb potestásuk és ők mintegy a polgári szabadság őreiként szerepeljenek.¹ Sigwart helyesen jegyzi meg, hogy ez az utóbbi megjegyzés ilyen formában egy törvényben, vagy törvényerejű szabályban nem is állhatott, mert először magában véve is abszurdum, hogy egy törvény kimondja, hogy mik legyenek úgyszólván a néptribunok, másodszer meg, mert a néptribunok legfeljebb a plebs, nem pedig az állampolgárok szabadságának őreiként voltak feltüntethetők.³ Ebből Sigwart azt következteti, hogy a diodorosi egyezménynek ez a pontja csak a 10 néptribun választására vonatkozott, a néptribunoknak hatáskörére és rendeltetésére vonatkozó szavak pedig csak eme szabály egy későbbi kommentátorának ítélen megjegyzései. Véleményem szerint Diodorosnak ebben az amúgy is szűkszavú ismertetésében ilyen megkülönböztetésnek nincsen helye. Diodoros az egyezménynek ezt a pontját nyilvánvalóan nem szószertint közli, hanem csak tartalmilag ismerteti, ami mind a két tekintetben kellőképpen magyarázatul szolgálhat. Sigwartnak főérve persze az, hogy a néptribunok a maxima potestast csak 200 körül érték el és így az ő hatáskörükre vonatkozó megjegyzés csak akkor, vagy később élt írótól származhatik. Ez csakugyan igaz, mert a diktátornak, szemben a néptribunnal maior potestasa volt, miért is a néptribuni intercessio a diktátor intézkedéseivel szemben nem érvényesült. Tudomásunk szerint 209-ben érvényesítették a néptribunok először a diktátorral szemben is az intercessio jogát³ és nem sokára rá, 202-ben, a diktatúra egy évszázadnál hosszabb időre meg is szűnt. Mindamellett ha szemmel tartjuk azt, amit a diodorosi egyezmény második pontjának a keletkezéséről fentebb mondtunk, a néptribunok hatáskörére vonatkozó megjegyzést nem kell később betoldott magyarázó megjegyzésnek tekintenünk, amely hozzá még egy a római jogban járatlan írótól származik, hanem abban ellenkezőleg az illető szabály tartalmi ismertetésének egy részét látva, benne is csak annak tanújelét ismerhetjük fel, hogy az erről a szabályról szóló mese is csak úgy keletkezett, mint a fentiek szerint a konzulság betöltésére vonatkozó szabályról szóló. Más szóval a diodorosi egyezmény első pontjaként szereplő és a néptribun-ságról szóló szabály is 200 körül keletkezett és a néptribun-ság keletkezését azzal a hatáskörrel és rendeltetéssel, amely neki 200 körül volt, eredetileg a köztársaság keletkezésének, majd később a decemvirek buká-

¹ *ὅσπερ δίκαια κείσασθαι δημόσους μεγίστας έχοντας ἐξουσίας τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἀρχόντων, καὶ τοὺτους ὑπάρχειν οἰσινὲ φυλάκας τῆς τῶν πολιτῶν ἐλευθερίας.*

² Sigwart i. h. 361.

³ Liv XXVII. 8. 5.

sának idejébe tette. Ezért tette a néptribunok számát 10-re; ezért mondta, hogy a néptribunok a polgári szabadság őrei, mert hiszen akkor a patriciusok és a plebejusok közti jogi különbség már megszűnt; ezért állította hogy a néptribunoknak az összes magisztrátusok között legnagyobb potestasuk volt. Sőt az utóbbi tekintetben a precizitásban annyira ment, hogy hozzátette: a város területén működő magisztrátusok között, mert csak ezt jelentheti a *των κατά τὴν πάλιν εχόντων* kifejezés és a „militiae” területén a néptribuni intercessio mint ismeretes, később sem érvényesült. A szabály keletkezésének későbbi áttétele a decemvirek bukásának idejébe, miután a szecesszió általi megbuktatás meséje kialakult, itt is könnyen érthető, sőt esetleg azzal is magyarázható, hogy az annales pontificumból megtudták, hogy a néptribunság 471-ben keletkezett, úgy hogy akkor már a 10 néptribun választását elrendelő intézkedésben esetleg csak a néptribunok számának 4-ről 10-re emelését, vagy talán, akár csak később, a néptribunság helyreállítását látták. Így válik érthetővé a diodorosi egyezménynek harmadik, a néptribunság betöltésére vonatkozó pontja is. Ez is egyszerűen a néptribunság betöltésére vonatkozólag 200 körül érvényben volt, vagy esetleg még nem régen érvényben volt, ősréginek tartott szabály és ennek a szabálynak összekapcsolása a diodorosi egyezmény első pontjaként szereplő szabállyal is arra vall, hogy az utóbbi az eredeti felfogás értelmében a néptribunság felállítására vonatkozott, amellyel egyidejűleg annak betöltésére vonatkozólag is történt intézkedés épp úgy, mint a konzulság felállításával egyidejűleg a diodorosi egyezmény második szabálya által a konzulság betöltésére vonatkozólag, ami ismét csak amellett szól, hogy a diodorosi egyezmény mindhárom pontjának a keletkezését eredetileg a köztársaság első évébe tették.

A diodorosi egyezmény egyes pontjaiban tehát a római történetkonstrukció csiráival van dolgunk, az első mesterkéltn pillérek elhelyezésével, amelyek később kifaragva és átalakítva arra szolgáltak, hogy rajtuk emelkedjék, különféle értékű anyagból két évszázad annalistáinak kitartó munkája révén összehordva és a fantázia és kombináció segítségével összeillesztve, kiegészítve és harmonikus egységbe olvasztva a régiebb római történet légvára, amely aztán másfél évezrednél tovább kápráztatta a művelt emberiség szemét, míg a modern kritika csákányütései alatt összeomlott. A diodorosi egyezmény egyes pontjaiból tehát a néptribunság keletkezésére vonatkozólag semmi pozitívumot sem tudunk meg. De meg tudunk belőle egy igen fontos negatívumot, t. i. azt, hogy amikor Kr. e. 200 körül a római történetírás megindult, semminemű régi hagyomány nem volt, sem a néptribunság keletkezésének idejére és körülményeire, sem pedig a néptribunoknak eredeti számára vonatkozólag. Amit erre vonatkozólag az annalisták állítanak, az vagy tisztán kombináció, vagy pedig az általuk megismert annales pontificumnak komoly figyelmet érdemlő adatain alapul. Amiről tehát nem mutatható ki, hogy pusztán kombináció, az valószínűleg az annales pontificum-ból származó történeti adat és, mint ilyen nagymértékben megbízható még akkor is, ha a rendszeres évkönyvvezetés a pontifexek részéről csak 320 körül kezdődött. Ilyen adat pedig Diodorosnak az az adata is, hogy 471-ben először kreáltak 4 néptribunt. Persze miként említettük, Gaetano de Sanctis azt vallja, hogy Diodorosnak a néptribunoknak egykori 4-es számára vonatkozó adata is pusztán kombináció, amelynek egyedüli alapul a városi tribusoknak 4-es száma szolgált, a kombináció pedig hibás, mert a 4 városi tribus csak 300 körül keletkezett. Ámde annak a bizonyítása, hogy a városi tribusok

csak 300 körül keletkeztek, nem sikerült¹ és a tradíció az esetleg csak később városiaknak nevezett tribusokat alighanem helyesen sorolja a legrégebb tribusok közé. Az, hogy a néptribunok 4-es száma és a városi tribusok száma között összefüggés van, bizonyos. De hogy a néptribunok száma és a helyi tribusok, vagy valamelyik fajta helyi tribusok száma között eredetileg csakugyan összefüggés volt, már csak azért is valószínű, mert a tribunus szó bizonyára összefügg a tribus szóval és a plebs szervezkedése, amint azt a szavazás a plebs gyűlésein mutatja, helyi tribusok szerint történt. Az összefüggés tehát nem ellene szól a néptribunok egykori 4-es számának, hanem mellette. Az ugyan nem állapítható meg egészen biztosan, vajjon Diodoros véleménye szerint 471-ben kreáltak-e először néptribunokat, vagy pedig akkor csak 4 néptribun kreáltak-e először: ámde há az adat az annales pontificumból származott és az annales pontificum ebben a tekintetben megbízható adatot tartalmaztak, amiben pedig nincs okunk kételkedni, az annales pontificum megbízható adata a fentiek szerint bizonyára úgy szól, hogy 471-ben keletkezett a néptribunuság és a néptribunok eredeti száma 4 volt. Magyarázatra csak az szorul, vajjon hogyan keletkezhetett az annales pontificumnak ezen határozott és megbízható adata ellenére az a mese, hogy a néptribunuság keletkezése 493-ba teendő. Véleményem szerint ez csakis azzal magyarázható, hogy az annales pontificum adatát a történetszakértők hamisnak találták. Hamisnak pedig azért találták, mert a Ceres-templom építésére vonatkozó kutatásokkal kapcsolatban megállapíthatni vélték, hogy az aediles plebis szervezése már 493-ban történt. Minthogy pedig az aediles plebis a kutatók helyes okoskodása szerint a néptribunok előtt nem lehettek, a néptribunuság keletkezését is 493-ba tették, sőt azt hiszem, ezért tették a néptribunoknak eredeti számát is kettőre, amit a konzulok száma csak igazolni látszott. A tévedésük, mint láttuk, csak abban állt, hogy az aedilisek 493-ban még nem voltak aediles plebis. A szecesszió meséje népmondai elem, amely itt épp úgy volt alkalmazható, mint a decemvirek bukásának történetében. Az itteni alkalmazást a 492-iki éhínségre vonatkozó és nézetem szerint hitelt érdemlő adat némileg igazolhatta és így alakult ki véleményem szerint a Coriolanus-monda keretében a 494-iki

¹ Qu. Fabius Maximus Rullianusról ugyanis, aki 304-ben lett censorrá, Livius IX. 46. 14 azt meséli: *omnem forensis turbam in quattuor tribus coniecit urbanasque eas appellavit*. Livius azonban ezzel nem azt akarta mondani, hogy Fabius 4 új tribust létesített és azokat városiaknak nevezte, hanem csak azt, hogy a város területén már régóta létező 4 tribust, amelybe a forensis turba-t sorolta, megkülönböztetésül a többi, később falusiaknak nevezett tribusoktól, városinak nevezte. Kiténik ez abból, hogy maga Livius I. 43. 13 a városi tribusok keletkezését Servius Tulliusra vezeti vissza. G. de Sanctis okoskodása azon alapul, hogy régebben mindenki ahhoz a tribushoz tartozott, amelynek területén földbirtoka volt, amely természetesen a város határán kívül, ez úgynevezett falusi tribusok terülein terült el. Azokat, akiknek a város határán kívül nem volt földbirtokuk, mint forensis turba-t, először Appius Claudius Caecus sorolta tribusokba, még pedig az akkor egyedül létező falusi tribusokba, míg aztán Qu. Fabius Maximus Rullianus számukra a 4 városi tribust létesítette. Ámde elképzelhetetlen, hogyha mindazoknak, akiknek a város határán kívül nem volt földbirtokuk, mint tribusokba nem soroltaknak szavazati joguk sem volt a plebs gyűlésein, Appius Claudius, mint censor, nekik a tribusokba sorolás által önhatalmúlag szavazati jogot adhatott. Ez is csak amellet szól, hogy a városi elem már régebben tribusokba volt sorolva, még pedig amennyiben nem volt a város határán kívül földbirtoka, nyilvánvalóan a lakóhely szerint a 4 városi tribusba. Appius Claudius reformja mindössze abban állt, hogy mint censor ezt a nagyon elszaporodott városi elemet az összes tribusok között szétosztotta, amivel azonban csak azt érte el, hogy ez az elem az összes tribusokban hangadóvá vált, miért is Fabius a régi állapotot helyreállította.

Úgynevezett első szecesszióinak az a története, amelyet a ciceró-livius-dionysioszi tradíció megörökített.¹

Miként nincs okunk abban kételkedni, hogy a néptribunság 471-ben keletkezett és hogy a néptribunoknak eredeti száma 4 volt, úgy abban sincs okunk kételkedni, hogy a néptribunok száma 457-ben emeltetett 10-re. Mind a két adat «az annales pontificumból származhatik. Amazt az adatot a diodorosi tradíció őrizte meg, emezt a livius-dionysioszi,² míg a diodorosi mellőzi, talán azért, mert a néptribunok számának 10-re emelését a decemvirek bukásának az idejébe tette. Miként a néptribunoknak eredeti 4-es száma a városi tribusok (tribus urbanae) számával függött össze, úgy a néptribunok későbbi 10-es száma bizonyára összefüggött a 4 városi és a legrégebb 16 falusi tribus (tribus rusticae)³ összes számával. 457 előtt mindegyik városi tribusra esett egy néptribun, 457-ben minden 2 tribusra általában egy. Világos tehát, hogy 457 előtt csak a város területén lakó, nem patriciusok tartoztak a plebshez, a város területén kívül lakó parasztság csak 457-ben csatlakozott hozzája.⁴ Ebből már Ed. Meyer olyanféle következtetést vont le, hogy a 16 falusi tribus kreálása a néptribunok számának 10-re emelésével függött össze.⁵ Ennek alapján állította aztán határozottan Johannes Neumann, hogy a 4 városi tribus 471-ben, a 16 falusi pedig 457-ben jött létre és ebből messzemenő következtetéseket vont le,⁶ amelyekhez Rosenberg is hozzájárult. Bár az összefüggés a tribusok és a néptribunok száma között úgy 457 előtt, valamint közvetlenül 457 után nyilvánvaló, véleményem szerint ebből a tribusok keletkezésének az idejére semminemű következtetés sem vonandó. A tribusokra való felosztás történeti időben az összpolgárságnak területi alapon való felosztása volt. Akinek a város határán kívül földbirtoka volt, abba a tribusba soroltatott, amelynek területén földbirtoka feküdt, akinek nem volt földbirtoka, Fabius cenzorsága óta abba a városi tribusba, amelynek területén lakott. Semmi bizonyíték sincs arra, hogy ez Appius Claudiusnak cenzorságától eltekintve, azelőtt másképpen volt. Meglehet, hogy a teljesen vagyontalanok kezdetben nem voltak a tribusjegyzékekbe felvéve, de hogy azok, akiknek a város területén házuk, kertjük, vagy másféle vagyonuk volt, azokból hiányoztak, kizártnak tekinthető. Ok pedig csak a városi tribusokban foglalhattak helyet. Minthogy pedig a tribusokra való felosztás, épp úgy, mint a centuriákra való, az összpolgárság felosztása tekintet nélkül arra, vájjon az illető polgárok patriciusok-e, vagy nem, a felosztás már régen meglehetett, mielőtt még a nem patriciusok szervezkedni kezdtek. A nem patriciusok szervezkedésüknél egysze-

¹ Ennek bővebb kifejtését máskorra kell halasztanom-

² Liv. III. 30. Dionys. Hal. X. 30.

³ Azt, hogy a 16 első falusi tribus a többinél régebb, a gentilikus elnevezés mutatja. A Coriolanus-mondának régebb formája is azon alapul, hogy a tribusok száma 491-ben még csak 20 volt. A 21-es szám korrekture. Lsd Mommsen: Die Erzählung von Cn. Március Coriolanus Hermes 1870. p. 18 = Röm. Forschungen II. p. 139.

⁴ Ezt Rosenberg igazolja a 456-iki lex de Aventino publicando-val, bár a keltezés talán korrektureára szorul.

⁵ Lsd még Ed. Meyer: G. d. A. V. k. p. 142 = III. § 812. Ő a néptribunság keletkezését különben Diodorosnak megfelelően 466-ra teszi és a számemelésre vonatkozólag nem mond dátumot.

⁶ Johannes Neumann: Die Grundherrschaft der römischen Republik, die Bauernbefreiung und die Entstehung der servianischen Verfassung. Strassburg, Kaiserrede. 1900. Hellen.-röm.- Gesch. (Pflugk. Hartung: Weltgesch. I. k.) 370 és k. 1. Röm, Staatsalt. Gercke-Norden: Einleitung in d. Altert. HI. 393. és k. 1.

rően egy már meglévő felosztást használtak fel. A patríciusok elzárkózása és az államhatalomnak, nevezetesen a magisztraturának a patríciusok általi megszerzése maga után vonta a nem patríciusoknak azt a törekvését, hogy az állam keretén belül külön testületként szervezkejenek és e testületnek eleinte csak az egyes tagok védelmére, később az államügyekben való érvényesülésre külön kiváltságokat szerezzenek. A szervezkedés kezdetben csak a város területén, a pomeriumon belül lakó nem patríciusokra szorítkozott. Az itt lakó nem patríciusoknak túlnyomó része nem volt földbirtokos, úgy hogy a szervezkedés tribusok szerint könnyen történhetett. Amennyiben valakinek földbirtoka volt, addig, míg a szervezkedés csak a városi nem patríciusokra szorítkozott, lakóhely szerint volt tribusba sorolható. A szervezett nem patríciusok alkották a plebset. Tehát a városi tribusok meglehettek 471 előtt is, sőt meglehettek akkor már a falusi tribusok is és így semmi szükség sincs annak feltételezésére, hogy az utóbbiak csak 457-ben jöttek létre, még kevésbé annak feltételezésére, hogy a pomeriumon kívül lakó nem patríciusok annakelőtte még csak nem is voltak szabadok, hanem jobbágyok. A pomeriumon belül és kívül lakó nem patríciusok között 471-től 457-ig csak olyasféle különbség volt, mint újabb időben a szervezett és nem szervezett munkásság, vagy talán helyesebben a szervezett munkásság és a nem szervezett parasztság között. 457-ben ez a különbség a parasztság csatlakozása folytán megszűnt. Volt azonban ennek a csatlakozásnak nevezetes következménye magának anéptribunságnak a jellegére is. Később a plebs a maga gyűlésein tribusokként szavazott és így történt a néptribunok választása is. 4 tribus esetében az ilyen szavazási mód elképzelhetetlen.¹ Mommsen a későbbi tradíció alapján azt vélte, hogy a szavazás a plebs külön gyűlésein régebben curiák szerint történt.² Teljesen valószínűtlen, hogy ha egyszer a plebs curiákként szervezkedett, később másnemű szervezkedésre tért át. Még kevésbé képzelhető a szavazás classisokként és centuriákként. Amennyiben tehát 457 előtt a pomeriumon belül lakó plebsnek egyáltalán voltak együttes gyűlései és a néptribunválasztás ilyen együttes gyűléseken ment végbe, a szavazás és választás sem curiákként, sem centuriákként, sem tribusokként, hanem fejenként történt. Ámde kétséges, vajjon voltak-e már akkor a plebsnek együttes gyűlései és még inkább kétséges, vajjon a néptribunok választása ilyeneken történt-e. A néptribunok és a tribusok azonos száma inkább amellet szól, hogy mindegyik városi tribus plebejusai maguk választották a maguk néptribunjukat. Amióta azonban a parasztság csatlakozása folytán már 20 tribusban szervezkedett a plebs, a szavazás és a néptribunválasztás is tribusok szerint történhetett. A 21-ik tribus kreálása alighanem később történt. Arra, hogy a tribusok száma páratlan legyen, nem volt okvetlenül szükség, mert hiszen a curiák száma is páros volt.

Mikor még a néptribunság keletkezését későbbi formájában a köztársaság keletkezésének idejébe tették, vele kapcsolatban ebbe az időbe tették a néptribunság betöltésére vonatkozó szabálynak a keletkezését is. Ez a szabály alkotja a diodorosi egyezménynek harmadik pontját. A szabály két részből áll. Az első rész elégettetéssel büntetendőknak mondja azokat

¹ Már csak ezért is el kell tekintenünk attól a mesétől, hogy már 471-ben egy állítólagos lex Publilia azt határozta: ut plebei magistratus' tributis comitiis fièrent. Liv. II- 56. Dionys- Hal. IX- 41.

² Mommsen: Die patricischen und plebejischen Sonderrechte. Rom. Forsch. I. k. (1864.) 183 és k. 1.

a néptribunokat, akik hivataloskodásuk alatt utódokról nem gondoskodtak.¹ A néptribunoknak, épp úgy, mint a többi rendes magisztrátusnak, hivataloskodása egy évig tartott és ha a hivatalban lévő néptribunok ezalatt utódokról nem gondoskodtak, a plebs hivataloskodásuk leteltével néptribunok nélkül maradt. Ezt természetesen megakadályozni kellett. A konzulok csak ketten voltak és ők elsősorban hadvezéreként működtek, így minden jóakarattal mellett is megtörténhetett, hogy hivataloskodásuk alatt utódokról nem gondoskodhattak. Annak a megakadályozására, hogy ilyen esetben a konzulság legitim betöltésében fennakadás történjék, szolgált az *interregnum* és a *dictatura comitiorum habendorum*. A néptribunság esetében különös intézkedésre nem volt szükség. A néptribunok tizen voltak és ők nem is mentek háborúba. Ha utódokról nem gondoskodtak, ez csak bűnös mulasztás következménye lehetett. Ezért elegendő volt a hivatalban lévő néptribunokat szigorú büntetés fenyegetésével köteleységük teljesítésére szorítani. Ez történt a diodorosi egyezmény harmadik pontjának első részeként ismert szabály által. Ez nemcsak annak a megakadályozására irányult, hogy a plebs néptribunok nélkül maradjon, hanem annak a megakadályozására is, hogy a néptribunok éppen ennek a kikerülése végett hivatalukat törvényellenesen egy évnél tovább megtartsák. Éppen ezért különös az említett harmadik pont második része, amely a néptribunságnak egy évnél további megtartását is lehetővé tette. Különös már azért is, mert homlokegyenest ellenkezik azzal a római joggyakorlattal, hogy a magistratusi potestas a rendes magisztrátusoknál a hivatalos év leteltével *eo ipso* megszűnt és „*domi*” nem is volt meghosszabbítható, mert hiszen még a hivatalos év leteltével a *triumphus* céljaira engedélyezett rendkívüli *impérium* sem tekinthető a magistratusi potestas egyszerű meghosszabbításának, minthogy a győztesen visszatérő hadvezér mellett ott voltak a rendes magisztrátusok. A hivatalos év leteltével a magisztrátus hivatalos funkciókat csak „*militiae*” végezhetett, de ott sem mint magisztrátus, hanem csak „*pro magistratu*”. A római joggyakorlattal ellenkező ilyen rendkívüli intézkedés a néptribunságnak legitim be nem töltését csaknem kizárólag előidézhető bűnös mulasztást szigorúan megtorló intézkedés mellett fölöslegesnek tűnik fel. De nemcsak fölösleges, hanem még veszedelmes is volt ez az intézkedés, mert éppen azok kezében hagyta a hatalmat, akik bűnös mulasztásukkal a bajt okozták. De nemcsak veszedelmes, hanem egyenesen abszurd intézkedés, hogy ha a néptribunok utódjaikra vonatkozólag egymással nem egyeznek meg, funkcióikat továbbra is akadálytalanul gyakorolhassák,² mert hiszen ez az intézkedés, akár a néptribunok közti megegyezés a jelölésre, akár az állások végleges betöltésére vonatkozott, bármelyik nép tribuni testületnek, sőt voltaképpen bármelyik testület egyetlen tagjának lehetővé tette, hogy az illető testület hivatalos idejét ad infinitum kinyújtsa, ami mellett igazán nevetségesnek tűnik fel a néptribunokat utódok választására szorító szabály. Nyilvánvaló, hogy itt a diodorosi tradícióban valami hiba van. Amilyen érthető és plauzibilis az első részben foglalt szabály, olyan abszurd úgy az első

¹ *τοὺς ἀρχαίαι δημόρχοις τὸν ἐνιαυτὸν ἀντικαθιστάναι πάλιν δημόρχους τοὺς ἴσους, ἢ τοῦτο μὴ πράξαντας, ζῶντας κατακαυθῆναι.* Hogy a szabály így értendő, azt mutatja a P. Mucius néptribunról szóló anekdota, aki 9 néptribuntársát azért égettette el, mert ők Sp. Cassiussal szövetségbe, utódok választásáról nem gondoskodtak. Val. Max. VI. 3. 2

² *εἰαν δε οἱ δήμαρχοι μὴ συμφωνοίαι, πράε ἀλλήλουΒ, κνρίβι εἶναι, τον ἄνα μέδον κείμενον μὴ χολνεσ&ai.*

szabályra való vonatkozásban, valamint magában véve is a második részben foglalt szabály, ha a néptribuni megegyezés követelményét az utódok személyére vonatkoztatjuk. Itt nyilvánvalóan közben valami kimaradt, ami a második rész értelmét megváltoztatva, azt magában véve is érthetővé teszi és az első résszel is összhangba hozza. Mi ez? Már Sigwart emlékeztetett ennek a második résznek kifejezésbeli hasonlóságára a Livius által közölt rogációs formulához, anélkül azonban, hogy megkísérelte volna azt Diodoros helyreigazítására felhasználni.¹ A néptribunválasztást bevezető ez a formula, amelyet Livius szó szerint közöl,² az ő korában már régóta elavult volt és így teljesen megbízható, hiteles képét nyújtja a néptribunválasztásnál valamikor régebben követett eljárásnak. Ez a választási eljárás, miként azt maga a rogációs formula is mutatja, törvényen, vagy legalább is törvényerejű szabályon alapult. Ennek a törvénynek, illetőleg törvényerejű szabálynak a tartalmáról a rogációs formula világosít fel bennünket. A formulából megtudjuk, hogy a szabály értelmében mind a 10 néptribun egy napon volt választandó. A jelöltekre bizonyára meghatározott sorrendben történt a szavazás és azokat a jelölteket, akikre a tribusok többsége igennel szavazott, az elnöklő néptribun megválasztott néptribunoknak jelentette ki, minthogy szavazategyenlőségtől már régóta nem kellett tartani. A választást más napon folytatni akkor sem lehetett, ha az első napon 10-nél kevesebben kaptak szavazattöbbséget. Akkor éppen 10-nél kevesebb megválasztott néptribun volt. Minthogy azonban a néptribuni testületnek a törvény értelmében 10 tagúnak kellett lennie, a megválasztott néptribunokra hárult a feladat, hogy a néptribuni testületet *cooptatio* útján 10 tagúvá egészítsék ki. A rogációs formulából a törvény tartalmára vonatkozólag csak ennyit tudunk meg, mert többet belőle ebbe a formulába átvenni nem volt szükséges. Amde magának a törvénynek számba kellett vennie azt az eshetőséget, hogy a néptribuni testületnek *cooptatio* útján való kiegészítése 10 tagúvá a megválasztott néptribunok egyenletlensége miatt nem, vagy nem mindjárt sikerült. Itt aztán, illeszkedik bele gyönyörűen a rogációs formulából levont szabályba kiegészítésül a diodorosi harmadik pont második részében foglalt szabály. Minthogy ugyanis a néptribuni testületnek 10 tagúnak kellett lennie, felerült az a kérdés, vajjon abban az esetben, hogyha a megválasztott néptribunok egyenletlensége miatt nem sikerült, vagy nem mindjárt sikerült a néptribuni testületet *cooptatio* útján 10 tagúvá kiegészíteni, joguk volt-e a megválasztott néptribunoknak, noha 10-nél kevesebben voltak, néptribuni funkciókat végezni. Erre az esetre vonatkozólag intézkedett a diodorosi harmadik pont második részében foglalt szabály úgy, hogy addig is, míg a néptribuni testületet sikerül 10 tagúvá kiegészíteni, a megválasztott néptribunok és bizonyára azok is, akiknek személyére nézve a megválasztott néptribunok egymással megegyeztek, noha 10-nél kevesebben voltak, akadálytalanul gyakorolhassanak néptribuni funkciókat. Ennek megállapítása már csak azért is volt fontos, mert megtörténhetett, hogy a néptribuni testületnek kiegészítése 10 tagúvá a megválasztott néptribunok egyenletlensége miatt a hivatalos idő leteltéig sem volt lehetséges és „akkor megfelelő intézkedés hiányában kétséssé válhatott, vajjon a kisebb számú

¹ Sigwart. i. h. 364.

² *Tribunos plebei decern rogabo; si qui vos minus lisdie decern tribunos plebei feceritis, turn ut ii quos hi sibi collegas cooptassint, legitimi eadem lege tribuni plebei öint, „ ut illi, quos hodie tribunos plebei feceritis. Liv. III- 64.*

testület, illetőleg e testületnek egyik tagja fel volt-e jogositva arra, hogy néptribunválasztó gyűlést tartson. A liviusi rogációs formulából következő útján megállapított szabállyal kiegészítve, tehát nemcsak magában véve érthetővé lesz a diodorosi harmadik pont második részeként szereplő szabály, hanem tökéletes harmóniába jut az első részként szereplő szabállyal is. A néptribunoknak halálbüntetés terhe alatt kötelességük utódokat választatni. A választás egyetlen napon történt. Ha kevesebben lettek megválasztva, a megválasztottaknak feladatuk volt a néptribuni testületet cooptatio útján 10 tagúvá kiegészíteni. Amíg ez nem sikerült, a megválasztottak, illetőleg azok, akiknek személyében a megválasztott néptribunok megegyeztek, akadálytalanul gyakorolhattak néptribuni funkciókat. Diodoros ennek a törvénynek, illetőleg törvényerejű szabálynak csak az elejét és a végét közli. A közepét kihagyta. Kérdés csak az lehet, hogy meddig volt ez a szabály érvényben. Abból, amit a diodorosi egyezményről fentebb mondtunk, az volna következtetendő, hogy ez a szabály 200 körül is érvényben volt. A liviusi tradíció szerint azonban már a 448-iki lex Trebonia ezt a szabályt hatályon kívül helyezte. A lex Trebonia nem zárta ki, hogy annak elfogadása után is még egy ideig a liviusi rogációs formula használatban maradt. Ámde sokáig ez nem tarthatott. A rogációs formulának is csakhamar alkalmazkodnia kellett a lex Trebonia által megállapított új eljáráshoz, mert a régi rogációs formulának további használata lehetlenné tette azt, hogy a néptribunválasztás második napján megválasztott néptribun jogosnak ismertessék el. Már pedig valószínűtlen, hogy ha ez a rogációs formula már régen 200 előtt a használatból kiment volna, az szözszerinti szövegében Liviusnak tudomására jut. A lex Trebonia szerzője és tartalma tekintetében alig lehet kifogásunk, de kifogásunk lehet a keltezés ellen. Így semmi akadálya sincs annak, hogy a diodorosi harmadik pontban is egy 200 körül még életben lévőnek gondolt szabályt lássunk. Ennek a szabálynak a keletkezését is eleinte, mikor még azt hitték, hogy a néptribunság mindjárt későbbi formájában keletkezett, a néptribunság keletkezésével együtt a köztársaság keletkezésének idejébe tették. Mikor aztán az a nézet kerekedett felül, hogy a néptribunok számára, rendeltetésére és hatáskörére vonatkozó intézkedés a decemvirek bukásának idejébe való, a néptribunság betöltésére vonatkozó szabály keletkezését is ebbe az időbe tették. Igaz, hogy akkor már valószínűleg azt hitték, hogy a néptribunság régebben, 471-ben keletkezett, ámde a betöltésre vonatkozó szabály éppen azon a feltevésen alapult, hogy az utódok kreálásának elhanyagolása csak bűnös mulasztás következménye lehetett és már ezért is ildomosnak tartatott a szabály keletkezését olyan időbe tenni, amikor már biztosan 10 volt a néptribunok száma.

¹ Ut qui plebem Romanam tribunus plebi rogassit, is usque eo rogaret, dum decern tribunus plebi facerét. Liv. III. 65.